

BOEKBESPREKING

Haïti een ramp voor journalisten Puinpaparazzi, televisieacties en rampeninflatie Hans Jaap Melissen

Ik stoorde me behoorlijk aan Hans Jaap Melissen toen hij in de eerste weken na de aardbeving over de radio zijn twijfels uitte over het aantal slachtoffers. Wat kun je in een land als Haïti – en dan zeker na zo'n catastrofale gebeurtenis – met zekerheid te weten komen over zoiets als het precieze aantal doden? Wat wilde hij hier nu mee? Onze vooringenomenheid bevestigen dat de Haïtiaanse regering een corrupt zootje is?

In zijn boek 'Haïti een ramp voor journalisten' komt Melissen terug op dit onderwerp, en plaatst het in het bredere kader van journalistieke berichtgeving na rampen en in oorlogssituaties. Voor mij een onthullend en ontluisterend verhaal. Een verhaal ook dat mijn waardering voor zijn berichtgeving over het aantal slachtoffers heeft doen toenemen. En daarmee ook mijn ongemak over onze (mijn) 'ontoelaatbaar'-houding (Okke Jager) ten opzichte van het leed van onze medemensen heeft laten groeien.

Melissen vertelt hoe hij 'zo maar ineens' weer op Haïti terecht komt na een sms'je dat hem doet beseffen dat het weer goed mis is in het land 'dat ik een aantal jaren geleden in mijn hart heb gesloten'. Dit keer geen politiek geweld of staatsgreep, maar een aardbeving. Hij aarzelt. Haïti trekt hem aan, maar 'het circus rond natuurrampen is mij steeds meer gaan tegenstaan. Vooral doordat het vrij snel onttaardt in een houding van: "We roepen even ach en wee, en dan weer gauw weg ermee.' Dit gevoel is het leitmotiv van Melissens boek. Hij geeft ons inkijk in de wereld van de rampenjournalistiek. In de wereld van de producenten van het nieuws... en daarmee in die van de consumenten van het nieuws. Ikzelf inclusief.

Het is boeiend om te lezen hoe een journalist in dit soort omstandigheden te werk gaat: halsoverkop op reis, de grens over zien te komen, een onderkomen zoeken en je communicatiemiddelen regelen, je verhaal moet immers wel verzonden kunnen worden. Maar welk verhaal? Melissens eerste indrukken raken die van mij tijdens mijn bezoek deze zomer aan Haïti. Het lijkt wel mee te vallen. De hele stad ligt niet in puin en op het platteland gaat alles zijn gewone gang. Je schaamt je haast voor deze gedachten. Want nee, het valt niet mee voor de duizenden ontheemden, voor hen die – ook al is het er maar een – familieleden of vrienden hebben verloren. Maar waarom dan toch dat gevoel? Heeft dat te maken met de berichtgeving? Met de beeldvorming over de ramp? In mijn beleving is dat het verhaal van Hans Jaap Melissen. Hij schrijft: "...zeker kort na een ramp is de meeste verslaggeving vooral op gericht zo veel mogelijk dramatische verhalen te brengen." Hierdoor gebeurt er iets, stelt Melissen vast: "...de zoektocht naar emoties (creëert) niet alleen een eigen werkelijkheid, hij verdringt soms het brengen van feitelijke informatie. Een verschuiving ontstaat van informeren naar emotioneren.....Je kunt je afvragen welk doel dat emotioneren dient. Het meest verheven antwoord is: aandacht vragen voor een vergeten gebied of situatie. Het minder verheven antwoord is: kijkcijfers, luistercijfers, oplages, Andermans ellende scoort." (p.39) Later in zijn boek spreekt Melissen over 'rampentaal'. Woorden blazen alles wat nog overeind staat omver. Een ramp is 'totaal'. Nuances verdwijnen. Melissen zet me aan het denken over het gebruik van begrippen als 'de veerkracht' van de overlevenden. Het woord veerkracht – en het mooie Engelse woord: resilience – wordt door velen (ook door mij) gebruikt om te laten zien hoe moedig de Haïtianen de draad van het leven weer oppakken. De Haïtianen zeggen het overigens ook van zichzelf: 'Nou se wozo'. We zijn als een rietstengel. We buigen mee en komen weer overeind. Maar klinkt dit woord uit de mond van buitenstaanders niet te gemakkelijk? Want overleven en overeind komen is een keiharde en pijnlijke realiteit en geen heroïsche en romantische daad.

Melissen koppelt de journalistieke berichtgeving aan de public relations die overheden en hulporganisaties op gang brengen om een ramp onder de aandacht van het publiek te brengen. "Die pr of marketing speelt weer handig in op de journalistieke drang naar sensatie." (p.40) Zijn speurtocht naar de ware cijfers over het aantal dodelijke slachtoffers is hier een illustratie van. Zijn er werkelijk meer dan 200.000 doden te betreuren? Dat schattingen aanvankelijk moeilijk te maken zijn, is duidelijk, maar wordt de werkelijkheid niet verhuld om andere doelen te dienen? Zorgt een stijgend aantal slachtoffers niet voor evenredig meer media-aandacht en financiële toezeggingen? Melissen beschrijft op welke wijze hij (als een 'lijkteller') heeft geprobeerd te achterhalen hoeveel doden er werkelijk gevallen zijn. Het wordt een tocht langs kerkhoven en massabegraafplaatsen. Hij komt tot een schatting die ver beneden de officiële cijfers ligt. Maar het blijft een schatting, een door geen enkele officiële instantie bevestigd aantal. Hij moet het ermee doen. De feiten over de aantallen zijn samen met de slachtoffers begraven, concludeert hij. Terecht? Mijn irritatie over zijn uitlatingen op de radio is in ieder geval verdwenen. Ik begrijp hem beter, zonder daarmee te weten wat nu echt de waarheid is in deze. Waar vind ik wel wat hij uiteindelijk noteert: "...je kunt concluderen dat zelfs als er geen enkele dode was gevallen, Haïti alle aandacht verdient die er maar te geven is," (p.130)

Melissen moet meedraaien in de draaimolen van de media. "Is dat alles?" krijgt hij vanuit Hilversum te horen als zijn reportage niet heftig genoeg wordt gevonden. "Ik ben even vergeten dat de competitie voor het meest heftige verhaal aan de gang is. Amputaties, stervende mensen en verweesde kinderen zijn de ingrediënten die er minimaal in hadden moeten zitten." (p.61) Rampenporno, zo noemt hij het. Hij noemt het voorbeeld van vreedzame Haïtianen die zich bij het hek van het vliegveld hoogstens wat verdringen op zoek naar een baantje. Jordaanse VN'ers slaan de groep mannen ongekend en onnodig hard uit elkaar. "We deden helemaal niets. We staan hier alleen omdat we hopen op werk", reageert een van de mannen. Ondertussen gaan de beelden de wereld over en versterken de idee dat het een grote chaos is in Haïti, waarbij de VN plunderende, agressieve Haïtianen van zich af moet slaan." Weinig enthousiast is Melissen over de ophanden zijnde inzamelingsactie van Giro 555. Hij spreekt zijn vrees uit dat zo'n actie – 'inzamelingsjournalistiek: een collectebus verpakt als reportage' - niet het begin van een grootscheepse betrokkenheid met Haïti inluidt, maar eerder het eindpunt ervan betekent: "Nog even laten we Haïti in al zijn ellende voorbijkomen waarna we er voorlopig niks meer over willen weten...Haïti is heilig verklaard. Niet voor altijd, maar in ieder geval tot de aftiteling van de inzamelingsactie." (p. 64-65)

Laat dit boek ons achter in cynisme? Over de Haïtiaanse regering? Over de kansen van het Haïtiaanse volk? Over de VN en hulporganisaties? Over journalisten en nieuwszenders? Over onszelf? Aan het eind van zijn boek beschrijft Melissen een groepje puinruimers die T-shirts dragen met het opschrift 'Haiti pap peri': Haïti komt niet om. Aan zijn tolk Joe vraagt Melissen of hij dat gelooft. "Natuurlijk", zegt hij. "Haïti is niet dood." Dat is ook de boodschap van Melissen. En daar herken ik mijzelf in. Geen cynisme, maar realisme. Over Haïti en over onszelf. Of we nou rampenjournalist zijn of donateur. Melissens boek roept mij op om mijn houding van 'ontoelaatbaarheid' los te laten. En binnen de grenzen van eigen kennen en kunnen wat te doen. Zoals al die duizenden kinderen in Nederland die aan de slag gingen voor mensen in een land waar ze nog nooit van gehoord hadden.

7.0 Hoe ik Haïti overleefde Jean Mentens

De wat dramatische titel geeft aan wat je van dit boek van Jean Mentens verwachten kunt. '7.0 Hoe ik Haïti overleefde' is het persoonlijke verhaal van een journalist die tijdens de aardbeving op Haïti was.

Het boek bestaat uit twee delen. In het eerste deel wisselen korte hoofdstukken waarin Mentens vertelt wat er tijdens en kort na de aardbeving met hem gebeurde, en hoofdstukken met achtergrondinformatie over Haïti elkaar af. Het is het meest boeiende deel van het boek. Op het moment van de aardbeving was Mentens in zijn appartement vlak naast het volledig ingestorte hotel Montana. "Het was vijf voor vijf. Ik hoor een diepe grom en alles begint te schudden. Heftig te schudden. De koelkast vliegt op me af. Alles wordt met geweld uit de kasten en van de schappen geslingerd." Met moeite komt hij buiten en als de stofwolk is opgelost ziet hij het zes verdiepingen tellende hotel Montana volledig in puin liggen en verschoven tot op korte afstand van zijn appartement. De fundering van zijn tegen de berghelling liggende appartement is deels weggeslagen. Samen met twee Braziliaanse jongens maakt hij zich uit de voeten om korte tijd later op een grasveld bij een woning in de buurt uit te komen. Daar brengt hij samen met anderen te nacht door. De volgende dag wordt hij door VN militairen naar thuisbasis, de Logbase, van de VN gebracht bij het vliegveld van Port-au-Prince. De omvang van de ramp dringt tijdens de rit in volle omvang tot hem door. "De verbijstering over de verwoesting wordt nu ver overtroffen door de beklemmende vraag wie er misschien allemaal dood zijn." Als hij een dag later weer in de stad is geweest schrijft hij: "In mijn hoofd groeit de omvang van de aardbeving. Eerst stond mijn eigen ervaring centraal, nu besef ik pas het volle drama, de tomeloze miserie." Op zaterdag lukt het Mentens op een vlucht naar de Dominicaanse Republiek te komen.

Het tweede deel is een dagboekachtig verslag van zijn vervolfbezoeken aan Haïti in de periode februari tot september. In opdracht van de FAO (de voedsel- en landbouworganisatie van de VN) moet hij de hulpverlening van deze organisatie op journalistieke wijze in kaart brengen. Het is een verhaal van ontmoetingen met collega's die hij overhaast heeft moeten achterlaten, van projecten gericht op herstel van de landbouw, van succesvolle zowel als falende hulpverlening. Zijn gedachten over waarom alles zo traag loopt zijn interessant: de ramp is gewoonweg zo groot, dat het moeilijk te behappen is; het contact met de mensen die geholpen moeten worden is niet goed. Hulpverleners spreken Engels of Frans, maar de mensen spreken Creool. Dit bemoeilijkt de hulpverlening. En de besluiteloosheid of misschien zelfs onwil en de remmende werking van de lokale en internationale politiek zorgen ook voor vertraging. Mentens verwijt de regering gebrek aan durf om daadkrachtige besluiten te nemen uit angst voor politieke repercussies. Hij signaleert ook dat veel van het toegezegde geld niet gegeven is: "Het geld van de donorlanden vloeit als dikke stroop." Hij constateert t zuur dat: "acht maanden na de ramp zijn de slachtoffers helaas uit beeld verdwenen en resten ons alleen nog maar problemen die de heropbouw verlammen."

Het boek lijkt een dubbel doel te hebben. Met dit verhaal lijkt Mentens zijn traumatische ervaring van zich af te schrijven. Hij is ontsnapt aan de dood en is ooggetuige van de ontredde en ellende van de eerste dagen na de catastrofe. Tegelijk is zijn boek een oproep. Of misschien wel een aanklacht. Een oproep om als internationale gemeenschap niet in cynisme te vervallen over de toekomst van Haïti. Een aanklacht tegen hen die menen dat Haïtianen 'luie flikkers zijn die het over zichzelf hebben afgeroepen'. Tijdens zijn verblijf in de maanden voor de aardbeving had Mentens een 'verbluffende ontdekking' gedaan. "Er wonen in Haïti, ondanks alle miserie, geen moedeloze mensen, wel integendeel. De Haïtianen zijn een nijver volk, ze werken hard, ze willen graag naar school, ze maken de leukste muziek van de hele Caraïben, ze leveren het gros van de beroemde kunstenaars uit het gebied, zowel beeldhouwers, schilders als schrijvers, en ze houden van hun land."